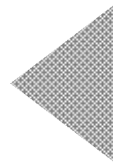

بررسی تاریخی تأثیر توزیع ناموزون فضایی یارانه‌های کالا‌های اساسی بر مهاجرت‌های روستایی- شهری در راستای نظام آتی سیاستگذاری در برنامه‌ریزی منطقه‌ای (مطالعه موردی: مهاجران روستایی شهر ایلام)

جواد علی بیگی^۱

(تاریخ دریافت ۹۷/۱۰/۱۵ - تاریخ تصویب ۹۸/۱۰/۱۹)

نوع مقاله: علمی پژوهشی

چکیده

هدف از پرداخت یارانه کالا‌های اساسی، کمک به اقشار کم درآمد جامعه برای تحقق عدالت اجتماعی است، اما برخلاف تعریف فوق، به نظر می‌رسد توزیع ناموزون فضایی کالا‌های اساسی یارانه‌ای در شهرها و روستاها در مقطع زمانی ۱۳۵۸ تا ۱۳۷۴ ناعدالتی اجتماعی را سبب گردید. در این مقاله سعی شده است تا تأثیر توزیع ناعادلانه جغرافیایی یارانه‌های کالا‌های اساسی بر مهاجرت‌های روستاییان در شهر ایلام در مقطع زمانی ۱۳۵۸ تا ۱۳۷۴ مورد بررسی قرار گیرد؛ موضوعی که پیش از این در ادبیات توسعه‌ای کشور کمتر به آن پرداخته شده است. بر همین اساس، نوع تحقیق کاربردی، روش تحقیق توصیفی و تحلیلی، روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و میدانی و روش تجزیه و تحلیل اطلاعات هم به صورت آمار توصیفی و استنباطی (آزمونهای t و فریدمن) است. جامعه آماری تحقیق، شامل خانوارهای مهاجر روستایی شهر ایلام

است که در فواصل سال‌های ۱۳۵۸ تا ۱۳۷۴ به این شهر مهاجرت کرده‌اند که بر اساس نمونه‌گیری گلوله برفی تعداد ۷۲ سرپرست خانوار به‌دست آمد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که توزیع ناموزون فضایی یارانه‌های کالاهای اساسی و میزان اطلاعات خانوارهای مهاجر روستایی از آن بر انگیزه مهاجرت خانوارهای روستایی به شهر مؤثر بوده است که می‌تواند به عنوان تجربه‌ای تاریخی در نظام آتی سیاست‌گذاری در برنامه‌ریزی منطقه‌ای مورد توجه قرار گیرد.

کلمات کلیدی: یارانه کالاهای اساسی، مهاجرت‌های روستایی- شهری، عدالت اجتماعی، شهر ایلام

مقدمه

فضاهای نابرابر جغرافیایی که درصد وسیعی از سرزمین کشورهای در حال توسعه را به خود اختصاص داده است بی‌شک یکی از تبعات توسعه نابرابر و نامتوازن است که ریشه در توزیع ناعادلانه امکانات دارد (مهدوی حاجیلویی و همکاران، ۱۳۹۲: ۷۱). در این راستا سیاست‌های حمایتی برای اقتصاد کشورهای در حال توسعه که با کنترل و مدیریت دولتی اداره می‌شوند، برای جلوگیری از کاهش شدید استاندارد زندگی گروه‌های آسیب‌پذیر جامعه و توازن فضایی و برابر امکانات زندگی، لازم و ضروری است (ابراهیمی و محمدی، ۱۳۸۶: ۵)؛ اما نوع و شیوه به‌کارگیری و نتایج حاصل از این سیاست‌ها و همچنین تأثیر آن بر اقتصاد هر یک از کشورها متفاوت است. یکی از این سیاست‌های حمایتی، پرداخت یارانه است (امینی، ۱۳۸۸: ۳۵ و ۳۴).

تاریخچه یارانه در جهان از دوران انقلاب صنعتی و پیدایش مکتب سوداگری آغاز شد. در این دوره تشویق و حمایت از تولیداتی که بازار مناسبی در جهان داشت مورد توجه قرار گرفت و دولت به حمایت از برخی گروه‌های خاص مبادرت ورزید که این سیاست در کشورهای جهان سوم هنوز هم ادامه دارد (قادری و همکاران، ۱۳۸۴: ۵۲۸)، اما در ایران یارانه سابقه‌ای دیرینه دارد. مردم ایران اولین نظام سهمیه‌بندی همراه با یارانه را از جنگ جهانی دوم تجربه کرده‌اند و نان مهم‌ترین کالای سهمیه‌بندی در آن زمان بوده است. در سال ۱۳۵۰ با افزایش درآمدهای نفتی، اعتبارات اختصاص داده شده به یارانه افزایش یافت، اما اجرا نشدن برنامه صحیح اقتصادی و جهت‌دهی آن سبب گردید تا این یارانه‌ها در عادلانه شدن توزیع درآمدها چندان مفید واقع

نشود (امینی، ۱۳۸۸: ۳۵).

بنابراین، اگر یکی از عوامل مؤثر در پدیده مهاجرت را اختلاف درآمد خانوارهای روستایی و شهری بدانیم (پیری، ۱۳۷۸: ۱۹۹)، بخشی از آن که معلول ساختار و الگوی توزیع نامناسب یارانه‌ها می‌باشد هنوز به قوت خود باقی است (ضیایی، ۱۳۸۱: ۶۸)؛ لذا، یکی از اهداف توسعه اقتصادی و اجتماعی اغلب کشورها از جمله کشور ایران تحقق عدالت اجتماعی در بین همه افراد است. با توجه به موارد یاد شده و با عنایت به اینکه یکی از پیامدهای منفی نظام ناعدالانه و نامتوازن توزیع فضایی یارانه‌های کشور از بعد جمعیتی، مهاجرت روستاییان به شهرها است (همان: ۷۲)، بررسی تحقیقی در مورد "تأثیر توزیع ناموزون فضایی یارانه‌های کالاهای اساسی بر مهاجرت‌های روستا-شهری در مقطع زمانی ۱۳۷۴-۱۳۵۸ در شهر ایلام شهری در راستای نظام آتی سیاست‌گذاری در برنامه‌ریزی منطقه‌ای ضروری به نظر می‌رسد. با عنایت به آنچه بیان گردید این پژوهش در پی پاسخگویی به سوالات زیر تدوین شده است:

سوال کلی: آیا توزیع ناموزون فضایی یارانه‌های کالاهای اساسی بر مهاجرت‌های روستا-شهری در مقطع زمانی ۱۳۷۴-۱۳۵۸ در شهر ایلام تأثیر داشته است؟
با عنایت به سوال کلی تحقیق، سوالهای جزئی ذیل قابل طرح است:

۱) آیا توزیع ناموزون فضایی یارانه‌های کالاهای اساسی بر انگیزه مهاجرت خانوارهای روستایی به شهر در مقطع زمانی ۱۳۷۴-۱۳۵۸ تأثیر داشته است؟

۲) آیا میزان اطلاعات مهاجران روستایی از توزیع ناموزون فضایی یارانه‌های کالاهای اساسی بر مهاجرت آنان به شهر در مقطع زمانی ۱۳۷۴-۱۳۵۸ مؤثر بوده است؟
با عنایت به سوالات فوق، فرضیه‌هایی به شرح ذیل قابل بررسی است:

فرضیه ۱: به نظر می‌رسد توزیع ناموزون فضایی یارانه‌های کالاهای اساسی بر انگیزه مهاجرت خانوارهای روستایی به شهر در مقطع زمانی ۱۳۷۴-۱۳۵۸ مؤثر بوده است.

فرضیه ۲: به نظر می‌رسد سطح اطلاعات خانوارهای مهاجر روستایی از وضعیت پرداخت نامتوازن فضایی یارانه‌ها بر مهاجرت‌ها آنان به شهر در مقطع زمانی ۱۳۷۴-۱۳۵۸ مؤثر بوده است.

پیشینه پژوهش

تاکنون مطالعات اندکی در بارهٔ پرداخت ناعادلانهٔ یارانه‌های کالاهای اساسی بر مهاجرت‌های روستا- شهری در ایران انجام شده است هر چند تحقیقات مرتبط با موضوع مورد نظر انجام شده که در ذیل مهم‌ترین این مطالعات بیان می‌گردد.

ضیایی (۱۳۸۱) در مقاله "نظام توزیع یارانه‌ها و توسعه شهرنشینی در ایران (مقطع زمانی ۱۳۷۰-۱۳۵۰)" پیامدهای فضایی و جغرافیایی نظام قبلی توزیع یارانه‌ها تجزیه و تحلیل شده است که پیامدهای منفی نظام یارانه‌ای از نظر اقتصادی؛ تضعیف فعالیت‌های مولد اقتصادی از جمله فعالیت‌های کشاورزی و صنعتی، از نظر جمعیتی؛ مهاجرت روستائیان به شهرها و نهایتاً از نظر کالبدی؛ توسعه فزاینده شهرها از جمله تبعات آن بوده است.

ابراهیمی و محمدی (۱۳۸۶) در تحقیقی تحت عنوان "سنجش یارانه کالاهای اساسی و نحوه توزیع آن بین دهک‌های درآمدی (مطالعه موردی استان ایلام)" نتیجه‌گیری نمودند که مقدار و مبلغ یارانه سرانه کالاهایی نظیر روغن نباتی، برنج و قند و شکر در استان ایلام در سال ۱۳۸۱ تقریباً برابر یارانه سرانه همین کالاها در سطح کشور بوده اما مقدار و مبلغ یارانه سرانه شیر در استان ایلام در سال مورد نظر کمتر از سطح کشور است. در ارتباط با همین کالا در جامعه روستایی استان ایلام کمتر از جامعه روستایی در سطح کشور در همان سال بوده است.

امینی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان "وضعیت اقتصادی ایران و سیاست‌های اقتصادی اجرا شده در دوران جنگ" به این نتیجه رسید که راه‌حل همه‌جانبه‌ای برای برخورد با مشکلات بازرگانی که بعد اصلی اقتصاد کشور است، ارائه نشد و تصمیم‌گیری‌ها در مورد مهم‌ترین جنبه‌های اقتصادی در اغلب موارد کوتاه‌مدت و موقتی بود. ویژگی عمدهٔ عملکرد اقتصادی این سال‌ها، باز هم تأمین نیازهای داخلی از طریق واردات بود. در دههٔ اول انقلاب، دولت قادر نبود سیاست اقتصادی منسجمی ایجاد و روابط خود را با مخاطبین و محیط بین‌المللی به نحو مطلوبی تنظیم نماید. هر یک از عوامل سیاسی، اقتصادی، ایدئولوژیکی، فرهنگی، نهادی و بین‌المللی مانع از ایجاد چنین سیاستی شده بود. در کنار این مسائل، تحولات جنگ و نوسانات درآمدی و فقدان استراتژی منسجم برای توسعه، مشکلاتی را ایجاد نمود.

بنابراین، از آنجایی که تاکنون هیچ نوع پژوهشی به‌طور مستقل راجع به اثرات یارانه‌های کالاهای اساسی بر مهاجرت‌های روستا- شهری در ایران انجام نگرفته، ولی در این مقاله به آن پرداخته

شده است، لذا این مقاله می‌تواند اطلاعات مفید و قابل توجهی در برهه زمانی مذکور به پژوهش‌گران، کارشناسان، مدیران و برنامه‌ریزان منقل نماید.

روش شناسی تحقیق

پژوهش حاضر از لحاظ هدف از نوع پژوهش‌های کاربردی و از نظر روش از نوع توصیفی-تحلیلی است و برای گردآوری اطلاعات از روش‌های میدانی (پرسش‌نامه، مشاهده و مصاحبه) استفاده شده است. جامعه آماری تحقیق، شامل مهاجرین روستایی به شهر ایلام در فواصل سال‌های ۱۳۵۸ تا ۱۳۷۴ است که بر اساس نمونه‌گیری گلوله برفی تعداد ۷۲ خانوار به دست آمد. نمونه اولیه این روش از میان مهاجرانی انتخاب شدند که پژوهش‌گر آشنایی نزدیکی با آنها دارد و از آنها علاوه بر تکمیل پرسشنامه، مصاحبه‌ای نیز در راستای انتخاب نمونه‌های بعدی با آنها داشته و از مناسب بودن نمونه‌ها اطمینان حاصل نموده است.

در نمونه‌گیری گلوله برفی، هر چند می‌دانیم که در این روش نمونه‌گیری اندازه نمونه مشخص نیست و بیشتر برای جوامع پنهان کاربرد دارد و در حالی که در این پژوهش، اندازه جامعه کاملاً مشخص است و حتی تعداد مهاجران در سرشماری‌های نفوس و مسکن ذکر می‌شود، اما نایستی این را از نظر دور داشت که در یک شهر نسبتاً بزرگ، پیدا کردن افرادی که در بازه زمانی خاص از روستا مهاجرت نموده‌اند کار ساده‌ای نیست؛ لذا پس از مشورت با اساتید و پژوهش‌گران با تجربه، روش گلوله برفی را به‌عنوان بهترین روش انتخاب گردید.

بعلاوه، هر چند لازم است معمولاً اندازه نمونه متناسب با اندازه جامعه در هر شهرستان از مبدأ مهاجرت مهاجران انتخاب شود ولی متأسفانه همان‌طوری که در روش گلوله برفی رویه است، نمونه‌ها را نمونه‌های اولیه پیشنهاد می‌دهد و پژوهش‌گر در تعیین نمونه‌ها زیاد مختار نیست و نتوانسته به این حد ایده‌آل دست یابد.

سطح پایایی پرسشنامه تحقیق با استفاده از روش آلفای کرونباخ $0/665$ به دست آمد که بیان‌گر ضریب اعتماد بالا است. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات به صورت آمار توصیفی (میانگین، انحراف معیار) و استنباطی (آزمون‌های t و فریدمن) صورت گرفته است. براین اساس و به منظور دستیابی به نتایج مطلوب، پرسشنامه‌ای محقق ساخته جهت بررسی تأثیر توزیع کالاهای اساسی از طریق کوپن شهری و دفترچه بسیج اقتصادی بر مهاجرت‌های روستایی در فواصل

سال‌های ۱۳۵۸ تا ۱۳۷۴ در شهر ایلام در ۵ معرف مربوط به مولفه کالاهای اساسی، ۴ معرف مربوط به مؤلفه اطلاعات و ۶ معرف مربوط به مولفه مالکیت و منبع درآمدی تدوین شد که پس از مشاوره با اساتید و کارشناسان متخصص در موضوع مربوطه، معرف‌های نهایی به‌دست آمد و در تدوین نهایی پرسشنامه لحاظ گردید (جدول ۱).

جدول شماره (۱) - مولفه‌ها، شاخص‌ها و معرف‌های پژوهش

تعداد	معرف	شاخص	مولفه
۵	تأثیر توزیع نان یارانه‌ای در شهر بر مهاجرت خانوار به شهر	نان	کالاهای اساسی یارانه‌ای ویژه شهری ^۱
	تأثیر توزیع مرغ و گوشت یارانه‌ای در شهر بر مهاجرت خانوار به شهر	مرغ و گوشت	
	تأثیر توزیع تخم مرغ یارانه‌ای در شهر بر مهاجرت خانوار به شهر	تخم مرغ	
	تأثیر توزیع پنیر و کره یارانه‌ای در شهر بر مهاجرت خانوار به شهر	پنیر و کره	
	تأثیر توزیع صابون و پودر لباسشویی در شهر بر مهاجرت خانوار به شهر	صابون و پودر	
۴	میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق جنگ‌زدگان شهری اسکان یافته در روستا، میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق ارتباط و رفت و آمد با شهر، میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق فامیل‌ها و اقوام شهری، میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق کتاب، روزنامه و رسانه‌های جمعی	اطلاع از یارانه شهری	اطلاعات
۱۵	تعداد کل		

مأخذ، نگارندگان، ۱۳۹۲

از دیدگاه عدالت اجتماعی و اهداف نظام جمهوری اسلامی تأمین حداقل خواسته‌ها و نیازهای اساسی برای تأمین استقلال اقتصادی و ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت بر اساس اصل چهل و سوم قانون اساسی از وظایف دولت شناخته شده است؛ این در حالی است که بر اساس تحلیل

۱ - کالاهایی یارانه‌ای مانند قند و شکر، برنج و روغن نباتی هم در شهر و هم در روستا توزیع می‌گردید.

بیشتر اقتصاددانان و مسئولان آشنا به مسائل اقتصاد کشور، طیف وسیعی از خانوارها با فقر و پیامدهای آن روبه‌رو هستند و تردیدی در ضرورت تجهیز و لزوم کارایی نظام حمایتی نیست؛ به دلیل این که یارانه کالاهای اساسی با معیشت گروه زیادی از اقشار جامعه به ویژه استان‌های محروم ارتباط دارد این موضوع اهمیت خاصی نزد مسئولان نظام دارد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به استناد تبصره ۵ قانون بودجه سنواتی، هر سال به‌منظور تأمین کالاهای اساسی مورد نیاز مردم یا هر کالایی که دولت صلاح بداند برای حمایت از اقشار آسیب‌پذیر و خانوارهای کم‌درآمد، اجازه داده می‌شود اعتبار برخی از ردیف‌های قانون بودجه به عنوان یارانه کالاهای اساسی و خدمات بر اساس پیشنهاد سازمان حمایت از مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان و تصویب شورای اقتصاد توسط این سازمان به دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط پرداخت شود. لذا بخش قابل توجه‌ای از یارانه پرداختی به مصرف‌کنندگان تعلق می‌گیرد به این معنا که مقدار زیادی از یارانه صرف جبران تفاوت قیمت تمام شده کالاهای مصرفی با قیمت‌های تعیین شده فروش به مصرف‌کنندگان می‌شود (ابراهیمی و محمدی، ۱۳۸۶: ۲۳-۵)؛ پس آغاز جنگ تحمیلی، دولت کوشید از تمام ظرفیت اقتصادی خود برای پشتیبانی از جنگ و اداره جامعه و تأمین نیازهای اولیه مردم استفاده کند و با اتخاذ سیاست‌های مناسب، وضعیت اقتصادی را در شرایط بهتری قرار دهد اما عواملی چون تحریم اقتصادی ایران، ضبط ذخایر ارزی کشور و کاهش برخی از تولیدات داخلی به کمبود و گرانی کالاهای اساسی منجر شد (امینی، ۱۳۸۸: ۲۱). بنابراین، جهت اتخاذ تدابیر و هماهنگی‌های لازم میان وزارتخانه‌ها و سازمانهای اجرایی و تطبیق ارگان‌ها و سازمان‌های دولتی با شرایط جنگ و کنترل امور اقتصادی، در مهرماه ۱۳۵۹، ستاد بسیج اقتصادی تأسیس شد (دبیرخانه کارگروه تحولات اقتصادی، ۱۳۸۷: ۱۷) و با تأسیس این ستاد و انتشار کوپن، سامانه سهمیه‌بندی کالاهای اساسی به اجرا درآورد (امینی، ۱۳۸۸: ۲۹). تحت این نظام، حداقل سهمیه‌ای با قیمت معین برای هر فرد در نظر گرفته شده و از طریق خرده‌فروشی‌ها و شرکت‌های تعاونی در اختیار خانوارها قرار می‌گرفت. پوشش سهمیه‌بندی تقریباً تمام جمعیت را در دو گروه بزرگ شهری و روستایی - عشایری (البته نابرابر) در بر می‌گرفت. نظام اصلی این دوره نظام کالابری بوده و ویژگی عمده آن تفاوت بسیار زیاد قیمت کالاهای تحت پوشش و قیمت بازاری بوده است. در ابتداء برای تأمین کالاهای اساسی اقدام به انتشار کالابریک برای نفت، قند و شکر، برنج، روغن نباتی (برای

خانوارهای شهری و روستایی) و بنزین، گازوئیل و روغن موتور، صابون، پودر لباسشویی، گوشت مرغ، گوشت قرمز، کره، پنیر، و تخم مرغ (فقط برای خانوارهای شهری) (جدول ۲) نمود (دبیرخانه کارگروه تحولات اقتصادی، ۱۳۸۷: ۱۷). مسئله قابل تأمل اینجاست که به بهانه این که جوامع روستایی و عشایری خود تولیدکننده کالاهای لبنی (پنیر، کره) و پروتئین (مرغ، تخم مرغ و گوشت قرمز) و گندم (نان) هستند از دریافت بی نصیب بودند همچنین، از کالاهایی مثل بنزین، گازوئیل و روغن موتور، صابون، پودر لباسشویی بدون هیچ دلیل موجهی محروم شدند که چنین دیدگاه تبعیض آمیز و غیرموجهی زمینه ساز ناعدالتی و ترغیب تعداد زیادی از روستائیان جهت مهاجرت به شهر شد.

جدول شماره (۲) اقلام کالاهای یارانه های پرداختی دولت به تفکیک

مناطق شهری و روستایی کشور طی سال های ۱۳۵۹-۱۳۶۸

مناطق عشایری		مناطق روستایی		مناطق شهری		نواحی
ارزش هر کیلو به ریال	سهم سرانه به کیلو	ارزش ریالی هر کیلو	سهم سرانه به کیلو	ارزش ریالی هر کیلو	سهم سرانه به کیلو	کالاهای یارانه ای توزیعی
۱۷۸	۹۰	۱۷۸	۵۴	۱۷۸	۳۹/۶	قند و شکر
۲۶۰	۲۷	۲۶۰	۲۷	۲۶۰	۲۷	برنج
۵۸	۲۰	۵۸	۲۰	۵۸	۲۵/۲	روغن
-	-	-	-	۵ (هر قالب)	۱/۰۸	صابون
-	-	-	-	۱۰ (هر عدد)	۵/۷۶	پودر لباسشویی
-	-	-	-	۱۰۰	۴/۲	مرغ
-	-	-	-	۲۷/۵	۷	تخم مرغ
-	-	-	-	۷۶۰	۵ کیلو	پنیر
-	-	-	-	۳۷۰	۰/۳	کره
-	-	-	-	۳۱۳	۲۱/۶	گوشت قرمز
-	-	-	-	۲۵۰	نامحدود	نان

منبع: سازمان بازرگانی استان ایلام، دفتر امور اجرایی ستاد بسیج اقتصادی، مراجعه مستقیم.

فقر و به ویژه بیشتر بودن افراد فقیر در روستاها نسبت به شهرها دلایل بسیاری دارد که بدون تردید سیاست های دولت ها و مخصوصاً عدم توزیع مناسب و برابر یارانه های پرداختی بین نواحی

شهری و روستایی نیز در این روند تأثیر داشته است (رضوانی، ۱۳۸۳: ۱۴). در قبل از انقلاب به طور متوسط حدود ۷۰ درصد از یارانه‌های پرداختی به نقاط شهری و تنها ۳۰ درصد به جوامع روستایی تخصیص می‌یافت. پس از انقلاب هر چند سهم یارانه دریافتی جوامع شهری به حدود ۶۳ درصد از کل یارانه‌های دولت کاهش یافته است و سهم جوامع روستایی به ۳۷ درصد افزایش یافته است (رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۹۲: ۱) اما شهرنشینان حدود دو برابر روستائیان یارانه دریافت کرده‌اند (جدول ۳) که تا حدودی شاهد اصلاح و تعدیل شکاف موجود میان شهر و روستا از نظر یارانه دریافتی هستیم اما هنوز میزان این اختلاف بالا است (ضیائی، ۱۳۸۱: ۶۸).

جدول (۳) - توزیع فضایی یارانه‌ها از سال ۱۳۵۸ تا ۱۳۷۴

روستایی		شهری			کشور		مقطع زمانی
سرانه	درصد	کل مبلغ	سرانه	درصد	کل مبلغ	سرانه	
۱۴۹۷/۴	۳۷/۱	۳۶/۲	۲۵۷۶/۶	۶۲/۹	۶۱/۳	۲۱۴۱/۴	۹۷/۴
							میانگین ۶۷-۵۸

منبع: ضیائی، ۱۳۸۱

همچنین، بیش از ۵۰ درصد از یارانه‌های تخصیص یافته به جوامع روستایی از نوع تولیدی (کود شیمیایی) است که عملاً اقشار خوش‌نشین و بی‌زمین و کم زمین روستایی از آن منتفع نمی‌گردند، حال آن‌که چنانچه نیک بنگریم، مهم‌ترین قشری که در معرض مهاجرت از روستا بوده و بیشترین انگیزه را برای مهاجرت را داراست، همین قشر از روستائیان است (ضیائی، ۱۳۸۱: ۷۰).

اگر فاصله زمانی گسترده‌تری یعنی بین سال‌های ۱۳۵۲ تا ۱۳۷۴ را در نظر بگیریم پی می‌بریم که سرانه پرداختی دولت به روستائیان در در طی این سال‌ها بسیار کمتر از سرانه پرداختی به شهرنشینان بوده است (جدول ۴). در طی این دوره، بهترین وضعیت مربوط به سال ۱۳۶۹ است که حدود ۴۲ درصد یارانه‌های پرداختی دولت به روستائیان اختصاص یافته است که در این سال نسبت جمعیت روستایی از کل جمعیت کشور تقریباً به همین نسبت بوده است. بدترین وضعیت نیز مربوط به سال ۱۳۷۴ است که سهم روستائیان از یارانه‌های دولت تنها ۱۳ درصد بوده، در حالی که نسبت جمعیت روستایی کشور در این سال به بیش از ۳۸ درصد برآورد برآورد شده است (رضوانی، ۱۳۸۳: ۱۴).

جدول (۴)- میانگین یارانه‌های پرداختی دولت به تفکیک مناطق شهری و روستایی کشور طی سالهای ۱۳۵۲-۱۳۷۴

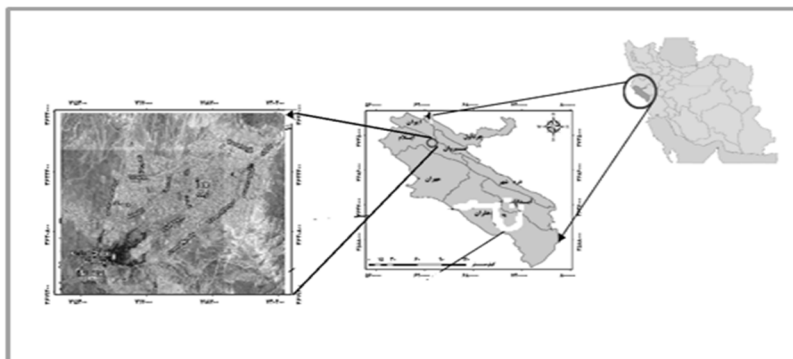
مناطق روستایی		مناطق شهری		میانگین دوره
درصد از کل	سراانه (ریال)	درصد از کل	سراانه (ریال)	
۲۹/۷	۹۹۹/۵	۷۰/۳	۲۹۰۹/۹۵	۱۳۵۲-۱۳۵۷
۳۷/۳	۱۶۸۸/۷۲	۶۲/۷	۲۶۷۱/۰۵	۱۳۵۸-۱۳۶۷
۳۵/۵	۱۸۰۴۰/۱۶	۶۴/۵	۲۷۲۱۴/۳	۱۳۶۸-۱۳۷۳
۱۳	۲۷۵۶۸	۸۷	۱۱۹۵۶۵	۱۳۷۴

مأخذ: رحیمی، ۱۳۶۸ و رضوانی، ۱۳۸۳.

محدوده مورد مطالعه

شهر ایلام از نظر موقع جغرافیایی در ۴۶ درجه و ۲۶ دقیقه طول شرقی و ۳۲ درجه و ۳۸ دقیقه عرض شمالی واقع شده است و از نظر موقعیت جغرافیایی در مغرب ایران قرار دارد. ارتفاع این شهر از سطح دریا ۱۳۶۳ متر است (شکل ۱) این شهر در دره‌ای کوهستانی و در شمال شرقی دشتی به مساحت ۲۵ کیلومترمربع در دامنه جنوبی کبیرکوه از سلسله جبال زاگرس واقع شده است. (حسین‌زاده دلیر و ملکی، ۱۳۸۶ : ۷۴). شهر ایلام بر اساس سرشماری ۱۳۹۰ دارای جمعیتی معادل ۱۷۲۲۱۳ نفر در قالب ۴۲۶۱۳ خانوار است که از این تعداد جمعیت ۸۷۲۲۱ نفر مرد و ۸۴۹۹۲ نفر زن است که بیانگر نسبت جنسی ۱۰۲/۶۲ است. این شهر در دوره ۹۰-۸۵ با نرخ رشد ۱/۴۳ درصدی مواجه بوده است که در مقایسه با دوره قبل که نرخ رشد مثبت ۲/۴۱ درصدی را تجربه نموده که بیانگر کاهش جمعیت شهر در این دوره بوده است.

شکل (۱)- نقشه شهر ایلام نسبت به شهرستان، استان و کشور

یافته‌ها و نتایج پژوهش

درصد جنسیت پاسخگویان مهاجر روستایی: مطابق این بررسی، ۶۳ نفر (۶۶ درصد) پرسش شوندگان مهاجر روستایی را مردان ۹ نفر (۳۴ درصد) را زنان تشکیل می‌دهند. از مجموع ۷۲ پاسخگوی مهاجر، ۱۰ نفر (۱۳/۹ درصد) بین ۳۰ تا ۴۰ سال سن داشتند (که البته این افراد بر اساس اطاعتی که از والدین خود که در زمان مهاجرت دریافت نموده‌اند و به نمایندگی از والدین خود نسبت به پر کردن پرسشنامه اقدام نموده‌اند و الا این افراد در زمان مهاجرت سن پایینی داشته‌اند و صلاحیت پاسخگویی به پرسشنامه این تحقیق را نداشته‌اند و اغلب در آن زمان کمتر از ۱۰ سال سن داشته‌اند)، ۱۶ نفر (۲۲/۲ درصد) بین ۴۱ تا ۵۰ سال بوده‌اند که در هنگام مهاجرت بین ۱۵ تا ۲۰ سال سن داشته‌اند، ۳۲ نفر (۴۴/۲ درصد) در گروه سنی ۵۱ تا ۷۰ سال قرار دارند و در هنگام مهاجرت بین ۲۰ تا ۴۰ سال داشته‌اند، و ۱۴ نفر (۱۹/۵ درصد) بیش از ۷۰ سال داشتند که در زمان مهاجرت بالای ۴۰ سال سن داشته‌اند. از بین پاسخگویان مهاجر، ۱۵ نفر (۸/۸ درصد) بی‌سواد هستند، ۱۷ نفر (۲۳/۶) سواد خواندن و نوشتن دارند، ۱۳ نفر (۱۸/۱ درصد) دارای مدرک سیکل، ۱۵ نفر (۲۰/۸ درصد) مدرک دیپلم داشتند، ۵ نفر (۶/۹ درصد) دارای مدرک فوق دیپلم، ۴ نفر (۵/۶ درصد) لیسانس، ۳ نفر (۴/۲ درصد) فوق لیسانس و بالاتر، بودند. از میان پاسخگویان در زمان پاسخگویی به پرسشنامه، ۱۳ نفر (۱۸/۱ درصد) مجرد و ۵۹ نفر (۸۱/۹ درصد) متاهل بوده‌اند که در زمان مهاجرت ۴۱ نفر (۵۶/۹ درصد) مجرد و ۳۱ نفر (۴۴/۱ درصد) متاهل بوده‌اند.

از بین پاسخگویان مهاجر، ۲۸ نفر (۳۸/۹ درصد) کارگر و بدون زمین هستند، ۲۷ نفر (۳۷/۵) کشاورز کم زمین هستند، ۵ نفر (۶/۹ درصد) مغازه‌دار، ۹ نفر (۱۲/۵ درصد) صنعت‌گر، ۳ نفر (۴/۲ درصد) معلم بوده‌اند.

از میان پاسخگویان مهاجر، ۲۴ نفر (۳۳/۳) از شهرستان ایلام به این شهر مهاجرت کرده‌اند. همچنین، ۲۰ نفر (۲۷/۸ درصد) از پاسخگویان از مهاجران شهرستان ایوان، ۱۶ نفر (۲۲/۲ درصد) از شهرستان ملکشاهی، ۹ نفر (۱۲/۵ درصد) از شهرستان سیروان و ۳ نفر (۴/۲ درصد) از شهرستان چرداول بوده‌اند (جدول ۵).

جدول (۵) - مبدأ مهاجران روستایی

شهرستان	روستا	تعداد	شهرستان	روستا	تعداد
سیروان	عباس آباد، سراب، قنات آباد	۹	ایلام	گله جار، گلزار، دارتوت، گنجوان، مهدی آباد، بلین، محمودآباد، چنارباشی	۲۴
	چرداول	گدومه، زنجیره علیا		۳	
ایوان	کلان، کپنه کران، چهارمله، چهل زرعی	۲۰	ملک شاهی	چم انار سفلی، گنبد پیر محمد، چشمه پهن، دول کبود، کلک نقی، مهر، قلعه چوق، باولگ	۱۶
کل		۳۲	کل		۴۰
کل = ۷۲					

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

آزمون فرضیات

فرضیه اول: به نظر می‌رسد توزیع ناموزون کالاهای اساسی به نفع ساکنین شهری بر انگیزه مهاجرت خانوارهای روستایی به شهر در فواصل سال‌های ۱۳۵۸ تا ۱۳۷۴ موثر بوده است. یافته‌های به‌دست آمده از آزمون t نشان دهنده تأثیر بالای توزیع کالاهای اساسی یارانه‌ای در شهر بر انگیزه مهاجرت روستائیان به شهر ایلام از دیدگاه مهاجران روستایی است (جدول ۶).

جدول (۶) - بررسی میزان تأثیر توزیع کالاهای اساسی یارانه‌ای در شهر بر انگیزه مهاجرت روستائیان به شهر ایلام از دیدگاه مهاجران روستایی بر اساس آماره t

معرف	N	میانگین	مقدار t	درجه آزادی	سطح معناداری
نان	۷۲	۴/۶۳۸۹	۶۶/۸۵۷	۷۱	۰/۰۰۰
مرغ و گوشت	۷۲	۴/۲۷۷۸	۴۳/۰۶۳	۷۱	۰/۰۰۰
تخم مرغ	۷۲	۴/۱۵۲۸	۳۲/۵۲۸	۷۱	۰/۰۰۰
پنیر و کره	۷۲	۴/۰۲۷۸	۳۲/۲۰۸	۷۱	۰/۰۰۰
صابون و پودر لباسشویی	۷۲	۳/۸۶۱۱	۲۸/۶۸۶	۷۱	
کلی	۷۷	۴/۰۶۹۴	۴۱/۷۱۴	۷۱	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

یافته‌های مربوط به میزان تأثیر بالای توزیع کالاهای اساسی یارانه‌ای شهری بر انگیزه مهاجرت روستائیان به شهر ایلام با استفاده از آزمون t نشان می‌دهد که از دیدگاه مهاجرین روستایی شهر ایلام، میانگین میزان تأثیر شاخص‌های «نان»، «مرغ و گوشت»، «تخم مرغ»، «پنیر و کره»، «صابون و پودر لباسشویی» و «کلی» به ترتیب برابر با ۴/۲۷۷۸، ۴/۱۵۲۸، ۴/۰۲۷۸ و ۳/۸۶۱۱ بوده است. همان‌گونه که جدول ۷ نشان می‌دهد، از دیدگاه مهاجرین روستایی بین میانگین میزان تأثیر توزیع کالاهای اساسی یارانه‌ای شهری بر انگیزه مهاجرت روستائیان به شهر ایلام در شاخص‌های مورد مطالعه در سطح آلفا ۰/۰۵ تفاوت معناداری وجود دارد. در این بین، بیشترین میانگین رتبه‌ای مربوط به معرف نان و کمترین مربوط به معرف صابون و پودر لباسشویی است.

جدول (۷) - معناداری تفاوت میانگین رتبه‌ای معرف‌های تأثیر توزیع کالاهای اساسی یارانه‌ای شهری بر مهاجرت‌های روستایی به شهر براساس آماره فریدمن

معرف	فراوانی	میانگین عددی	میانگین رتبه‌ای
نان	۷۲	۴/۶۳۸۹	۴/۳۳
مرغ و گوشت	۷۲	۴/۲۷۷۸	۳/۲۶
تخم مرغ	۷۲	۴/۱۵۲۸	۴/۱۲
پنیر و کره	۷۲	۴/۰۲۷۸	۲/۹۲
صابون و پودر لباسشویی	۷۲	۳/۸۶۱۱	۳/۱۹
کل	۷۲	۴/۰۶۹۴	۳/۱۹
کای اسکوتر	۵۸/۵۱۳		
درجه آزادی	۵		
سطح معناداری	۰/۰۰۰		

منبع: یافته‌های تحقیق، معناداری در سطح ۵ درصد

بررسی نتایج هر دو آزمون نشان دهنده میزان تأثیر بالای توزیع کالاهای اساسی یارانه‌ای شهری در شاخص‌های مورد مطالعه به میزان بالاتر از متوسط در شاخص‌های «نان»، «مرغ و گوشت»، «تخم مرغ»، «پنیر و کره» و «صابون و پودر لباسشویی» بر انگیزه مهاجرت روستائیان به شهر ایلام است. بنابراین، با عنایت به نتایج فوق، فرضیه اول تأیید می‌گردد و به این نتیجه می‌رسیم که

توزیع ناموزون فضایی یارانه‌های کالاهای اساسی بر انگیزه مهاجرت خانوارهای روستایی به شهر در فواصل سال‌های ۱۳۵۸ تا ۱۳۷۴ موثر بوده است.

فرضیه دوم: به نظر می‌رسد سطح اطلاعات خانوارهای مهاجر روستایی از وضعیت پرداخت نامتوازن فضایی یارانه‌ها بر مهاجرت‌ها آنان به شهر مقطع زمانی ۱۳۵۸ تا ۱۳۷۴ مؤثر بوده است. یافته‌های به دست آمده از آزمون t نشان دهنده میانگین نسبتاً بالای میزان اطلاعات مهاجران روستایی از توزیع کالاهای اساسی یارانه‌ای در میان ساکنین شهری ایلام در چهار شاخص مورد بررسی است (جدول ۸).

جدول (۸) - بررسی تأثیر میزان اطلاعات بر انگیزه مهاجرت روستائیان

به شهر ایلام از دیدگاه مهاجران روستایی بر اساس آماره t

معناداری سطح	درجه آزادی	مقدار t	میانگین N	معرف	
۰/۰۰۰	۷۱	۳۵/۲۲۸	۴/۴۵۸۳	۷۲	میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق جنگ‌زدگان شهری اسکان یافته در روستا
۰/۰۰۰	۷۱	۵۲/۲۷۷	۴/۵۲۷۸	۷۲	میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق ارتباط و رفت و آمد با شهر
۰/۰۰۰	۷۱	۲۷/۰۶۱	۳/۶۹۴۴	۷۲	میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق فامیل‌ها و اقوام شهری
۰/۰۰۰	۷۱	۲۲/۳۳۵	۲/۷۵۰۰	۷۲	میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق کتاب، روزنامه و رسانه‌های جمعی
۰/۰۰۰	۷۱	۳۹/۵۹۵	۳/۸۶۱۱	۷۲	کل

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

یافته‌های مربوط به میانگین نسبتاً بالای میزان اطلاعات مهاجران روستایی از توزیع کالاهای اساسی یارانه‌ای در میان ساکنین شهری ایلام با استفاده از آزمون t نشان می‌دهد که میانگین شاخص‌های «میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق جنگ‌زدگان شهری اسکان یافته در روستا»، «میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق ارتباط و رفت و آمد با شهر»، «میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق فامیل‌ها و اقوام شهری»، «میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق

کتاب، روزنامه و رسانه‌های جمعی» و «کلی» به ترتیب برابر با ۴/۴۵۸۳، ۴/۵۲۷۸، ۳/۶۹۴۴، ۲/۷۵۰۰ و ۳/۸۶۱۱ بوده است.

براساس آزمون فریدمن جدول ۹، از دیدگاه مهاجرین روستایی بین میانگین میزان اطلاعات مهاجرین روستایی در شاخص‌های مورد مطالعه در سطح آلفا ۰/۰۵ تفاوت معناداری وجود دارد. در این بین، بیشترین میانگین رتبه ای مربوط به معرف «میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق ارتباط و رفت و آمد با شهر» و کمترین آن مربوط به معرف «میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق کتاب، روزنامه و رسانه‌های جمعی» است. بررسی میانگین رتبه‌ای داده‌های حاصل از تحلیل کمی معرف‌های مؤلفه اطلاعات نشان دهنده پایین بودن سطح میزان تأثیر شاخص‌های مورد مطالعه به میزان بالاتر از حد متوسط در معرف‌های «میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق ارتباط و رفت و آمد با شهر» (بالاترین میانگین)، «میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق جنگ‌زدگان شهری اسکان یافته در روستا» و «میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق فامیل‌ها و اقوام شهری» و پایین‌تر از حد متوسط در معرف «میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق کتاب، روزنامه و رسانه‌های جمعی» است.

جدول (۹) - معناداری تفاوت میانگین رتبه‌ای معرف‌های اطلاعات براساس آماره فریدمن

میانگین رتبه‌ای	میانگین عددی	فراوانی	شاخص
۴/۰۰	۴/۴۵۸۳	۷۲	میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق جنگ‌زدگان شهری اسکان یافته در روستا
۳/۸۳	۴/۵۲۷۸	۷۲	میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق ارتباط و رفت و آمد با شهر
۲/۶۷	۳/۶۹۴۴	۷۲	میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق فامیل‌ها و اقوام شهری
۱/۷۶	۲/۷۵۰۰	۷۲	میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق کتاب، روزنامه و رسانه‌های جمعی
۲/۷۴	۳/۸۶۱۱	۷۲	کلی
۱۳۱/۳۱۶			کای اسکوتر
۴			درجه آزادی
۰/۰۰۰			سطح معناداری

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

بنابراین، با عنایت به نتایج فوق، فرضیه دوم تأیید می‌گردد و به این نتیجه می‌رسیم که سطح اطلاعات خانوارهای مهاجر روستایی از وضعیت پرداخت نامتوازن فضایی یارانه‌ها بر مهاجرت‌ها آنان به شهر در مقطع زمانی ۱۳۵۸ تا ۱۳۷۴ مؤثر بوده است.

بحث و نتیجه‌گیری

در رابطه با فرضیه اول و در ارتباط با معرف "نان"، در واقع نان جزء آن دسته از کالاهایی است که قسمت عمده یارانه آن اختصاص به شهرها دارد و روستائیان از این یارانه سهم اندکی داشتند. بر اساس اطلاعات حاصله از سازمان غله کشور و سازمان حمایت از مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان می‌توان میزان تخصیص آرد تحویلی و همچنین میزان یارانه نان به هر یک از مناطق شهری و روستایی را در برهه زمانی مورد نظر این پژوهش بررسی کرد. تعداد روستاهایی که (روستاهای فاقد گندم‌کاری و عشایر) دسترسی به نانویی یا آرد ارزان قیمت دارند محدود است. بر اساس آمارگیری نفوس و مسکن در سال ۱۳۶۵، از ۶۰ هزار روستا و آبادی کشور، تنها در ۱۹۲۵ روستا نانویی وجود داشته است و روستاهای دارای نانویی فقط ۳ درصد از کل روستاها را تشکیل می‌دهند که تنها ۱۰ الی ۲۰ درصد آرد تحویلی به نانویان در شهرهاست، در حالی که میزان مصرف و قیمت تمام شده نان برای روستائیان بیشتر از خانوارهای شهری است. متوسط یارانه پرداختی گندم به مناطق شهری و روستایی طی دهه ۱۳۵۸ تا ۱۳۷۴ نشان می‌دهد که حدود ۹۱ درصد از کل یارانه‌های پرداخت شده به شهرها، و تنها ۹ درصد آن به روستاها، تخصیص یافته است؛ در حالی که هزینه یارانه به عنوان یک هزینه عمومی به تمام افراد یک جامعه تحمیل می‌گردد، اما نظام پرداخت یارانه منافع آن را به سوی جوامع شهری منتقل می‌کند و از طرفی بر اساس مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی در سال ۱۳۷۵ در مقایسه بین هزینه متوسط ماهانه نان بین خانوارهای شهری و روستایی، مشخص است که روستائیان درصد بیشتری از بودجه خود را صرف هزینه نان می‌کنند؛ مثلاً در سال ۱۳۶۷ به قیمت ثابت، میزان سهم هزینه نان در هزینه‌های خوراکی برای خانوار روستایی ۴/۳ برابر خانوار شهری بوده است و این علاوه بر پایین بودن میزان درآمد خانوار روستایی، گویای برخورداری گسترده خانوارهای شهری از یارانه پرداختی به نان بوده است. به‌طور کلی، بالا بودن اهمیت نسبی نان در گروه‌های پایین درآمدی به مقدار ۱۰ برابر در مقایسه با سایر گروه‌های درآمدی است و در هر دو گروه خانوارهای شهری و روستایی با افزایش درآمد از اهمیت نسبی هزینه نان در کل هزینه خوراکی کاسته می‌گردد؛ و با عنایت به اینکه اغلب فقرا در روستاها ساکن هستند در تمامی گروه‌های درآمدی، اهمیت نسبی نان در در هزینه خانوارهای روستایی بیشتر از خانوارهای شهری است که این می‌تواند ناشی از دو عامل قیمت و مصرف بالاتر باشد. برای خانوارهای روستایی به علت عدم دسترسی به نان

یارانه‌ای که در شهرها وجود داشته است، هزینه تمام شده نان بالا رفته و در نتیجه اهمیت نسبی نان افزایش یافته است و از سوی دیگر خانوارهای روستایی به علت درآمد پایین‌تر و دوری از بازار مصرف، در سبد مصرفی خود دارای تنوع کمتری بوده‌اند و نان در اکثر مناطق روستایی غذای اصلی آنان را تشکیل داده و کمتر از جانشین‌های نان، مثل برنج، ماکارونی و غیره استفاده شده است. بنابر موارد ذکر شده در فوق، بدیهی است که شاخص نان به‌عنوان غذای اصلی خانوارهای روستایی تأثیر زیادی در تشویق روستاییان به شهر ایلام داشته و نسبت به دیگر شاخص‌های مؤلفه کالاهای اساسی یارانه‌ای میانگین رتبه‌ای بالاتری کسب کرده و بالاتر از حد متوسط نظری ۳ ارزیابی شده است.

در رابطه با شاخص کالای اساسی یارانه‌لی "مرغ بسته‌بندی"، واقعیت این است که مرغ به لحاظ ارزش غذایی مطلوب و همچنین به عنوان یک منبع غنی پروتئین، در الگوی مصرف جوامع شهری و روستایی جایگاه ویژه‌ای داشته است. سهم هزینه مرغ در هزینه‌های خوراک شهری و روستایی به قیمت ثابت، تا سال ۱۳۶۵ روندی صعودی داشته و از ۱/۱ درصد در سال ۱۳۵۰ به ۶ درصد برای خانوارهای شهری و ۶/۱ درصد برای خانوارهای روستایی در سال ۱۳۶۵ افزایش یافته، سپس با نوساناتی این سهم در سال ۱۳۷۰ به ۵/۷ درصد برای خانوارهای شهری و ۵ درصد برای خانوارهای روستایی رسید. و این نشانگر این است که خانوارهای شهری بیشترین بهره را از یارانه‌های پرداختی به گوشت مرغ می‌برند. در این راستا، مصاحبه‌ای که نگارندگان با بعضی پاسخگویان مهاجر روستایی داشتند اظهار نمودند که گوشت مرغ بعد از نان دارای جذابیت قابل توجه‌ای در تشویق آنان به شهر داشته است، زیرا پرورش مرغ و طیور در روستا برای آنان پر زحمت و هزینه‌بر بوده، به‌علاوه، بعضی اوقات تا ۹۰ درصد جوجه‌های مرغ محلی توسط حیوانات موزی گوشتخوار شکار و تلف می‌شد، در صورتی که ساکنین شهری بدون هیچ‌گونه زحمتی بطور ماهانه مرغ بسته‌بندی یارانه‌ای دریافت می‌کردند که این مورد از نظر روستائیان پنهان نبوده و در مهاجرت آنان به شهر مؤثر بوده است و بالاتر از میانگین نظری ۳ ارزیابی شده است.

در رابطه با معرف کالای اساسی یارانه‌ای تخم مرغ، نیز بایستی ذکر نمود که بعد از کالاهای نان و مرغ، از مهمترین عوامل انگیزه مهاجرتی روستائیان گزارش شده است که بیان‌گر اهمیت تخم مرغ در تغذیه خوراکی خانوارهای روستایی است و پاسخگویان مهاجر روستایی دلایلی شبیه

به شاخص مرغ را ذکر می‌کردند و حتی عنوان می‌کردند تولید تخم مرغ برای روستائیان سخت‌تر از مرغ و طیور است. مهاجرین روستایی اظهار نمودند که مقدار ماهانه و سرانه تخم مرغ یارانه‌ای دریافتی شهرنشینان قابل توجه بوده است و مقدار قابل توجهی از احتیاجات تغذیه‌ای خانوار را با قیمت نازل برطرف می‌کرد و هر چند به اندازه نان و گوشت مرغ برای آنان مهم نیست اما بعد از این کالاها، تخم مرغ اهمیت بالایی برای روستائیان داشته است؛ لذا تأثیر آن بر ترغیب روستائیان مهاجر بر شهر بالاتر از میانگین نظری ۳ ارزیابی شده است.

در رابطه با معرف کالاها، اساسی یارانه‌ای پنیر و کره، مخصوصاً پنیر نتایج تحقیق آشکار ساخت که این دو کالای اساسی روی هم رفته از عوامل موثر بر انگیزش مهاجرتی روستائیان است. با عنایت به اینکه روستائیان مجبور بوده‌اند که شیر حیوانات اهلی خود را به روغن حیوانی و دیگر فرآورده‌های دیگر تبدیل کنند تا بتوانند آن را بفروشند و پس‌انداز کنند تا در طول سال برای خانواده خود خرج کند، لذا تولید و تهیه این کالاها برای آنان هزینه‌بر و گران بوده است و مهاجران در زمان سکونت در روستا نتوانسته‌اند به طور کافی از دو کالای مذکور و مخصوصاً پنیر تغذیه نمایند. حتی عده‌ای از پاسخگویان اظهار می‌نمودند که به علت پرهزینه بودن تهیه پنیر در روستا، تا قبل از مهاجرت به شهر، حتی یک بار در طول عمرشان از پنیر جهت تغذیه بهره نبرده‌اند. به هر حال، هر چند میزان جذابیت پنیر و کره بسته‌بندی توزیعی به شهرنشینان نسبت به کالاها، دیگر از جمله نان، مرغ و تخم مرغ برای مهاجران روستایی کمتر بوده است ولی بر اساس یافته‌های حاصل از نتایج پژوهش بالاتر از میانگین نظری ۳ ارزیابی شده است بر ترغیب روستائیان مهاجر بر شهر تأثیر گذار بوده است.

در رابطه با معرف کالاها، اساسی یارانه‌ای "صابون و پودر لباسشویی"، بایستی گفت که صابون و پودر لباسشویی به دلیل گستردگی موارد مصرف از اهمیت بیشتری برخوردار بوده و در همین راستا، در مقطع زمانی ۱۳۵۸ تا ۱۳۷۴ همواره از حمایت دولت‌ها در قالب پرداخت یارانه ریالی و ارزی بهره‌مند و جزء کالاها، گروه اول سبد حمایتی دولت به ساکنین شهری بوده و برای ساکنین روستایی لحاظ نگردیده بود. پاسخگویان مهاجر روستایی در مصاحبه با نگارندگان، عدم تخصیص کالاها، یارانه‌ای صابون و پودر لباسشویی به ساکنین روستایی و لحاظ نمودن آن برای ساکنین شهری را توهین آشکار به روستائیان زحمت‌کش می‌دانستند و نوعی تبعیض تحقیرآمیز در حق روستائیان روا می‌دانستند. به هر حال، نتایج تحقیق نشان می‌دهد

که "شاخص صابون و پودر لباسشویی" پایین‌ترین میزان جذابیت جهت تشویق مهاجران روستایی به شهر را داشته است ولی به هر حال بالاتر از میانگین نظری ۳ ارزیابی شده است و روی هم رفته از عوامل موثر بر انگیزش مهاجرتی روستائیان بوده است.

در توضیح مربوط به فرضیه دوم، و در رابطه با معرف "میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق ارتباط و رفت و آمد با شهر"، تحلیلی که می‌توان ارائه نمود این است که در ادبیات توسعه روستایی و منطقه‌ای، معمولاً ارتباط و رفت و آمد روستائیان با شهر بر اطلاعات آنان می‌افزاید و مطالعات مختلف این ادعا را بارها ثابت نموده است. البته هر چه قدر یک روستا یا ناحیه از لحاظ جغرافیایی به یک مرکز شهری نزدیک‌تر باشد و چون ارتباط و رفت و آمد راحت‌تر و بیشتر است بالطبع، سطح اطلاعات روستائیان بالاتر رفته و مهاجرت را به دنبال دارد. به هر حال، بر اساس یافته‌های حاصل از نتایج پژوهش، در مؤلفه اطلاعات، معرف "میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق ارتباط و رفت و آمد با شهر" بالاتر از میانگین نظری ۳ و دارای بالاترین میزان تأثیر بر بالابردن سطح اطلاعات روستائیان ارزیابی شده است.

در رابطه با معرف "میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق جنگ‌زدگان شهری اسکان یافته در روستا"، توضیحی که می‌توان ارائه داد این است که از آنجا که مقطع زمانی جنگ در مقطع زمانی تحقیق حاضر واقع است، لذا در زمان جنگ و در بحبوحه بمباران هوایی شهر ایلام، ساکنین شهری به نزدیک‌ترین مناطق امن اعم از روستاها و جنگل‌های نزدیک به سکونتگاه‌های روستایی پناه برده و دولت نیز از طریق خرده‌فروشی‌ها و تعاونی‌های سیار علاوه بر توزیع امکانات و کالاهای فوق‌العاده ویژه دوران آوارگی، کالاهای اساسی یارانه‌ای ویژه ساکنین شهری را در میان آوارگان شهری توزیع می‌نمود به طوری که روستائیان نظاره‌گر این گونه تبعیض‌ها بوده‌اند و اطلاعاتی را به روستائیان تهدست منتقل می‌کرد که موجب مهاجرت روستائیان ولو زیر بمباران و ناامنی می‌شد. برای نمونه، روستاهای گلزار، گله‌جار که در زمان جنگ آوارگان اغلب به علت موقعیت جغرافیایی مناسب از جمله امنیت، نزدیکی به شهر ایلام، آب و هوا و راه مناسب پذیرای آوارگان موقت جنگی بیشتری نسبت به روستاهای دیگر بوده‌اند خانوارهای زیادی از این روستاها نسبت به دیگر روستاها راهی شهر ایلام شدند و همان‌طوری که شاهد هستیم تعداد قابل توجهی از پاسخگویان از این سه روستا هستند. به هر حال، بر اساس یافته‌های حاصل از نتایج پژوهش، در مؤلفه اطلاعات، معرف "میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق جنگ‌زدگان

شهری اسکان یافته در روستا" بالاتر از میانگین نظری ۳ ارزیابی شده است و بعد از معرف "میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق ارتباط و رفت و آمد با شهر" دارای بالاترین میزان تأثیر بر بالابردن سطح اطلاعات روستائیان ارزیابی شده است.

در رابطه با معرف "میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق فامیل‌ها و اقوام شهری" تحلیلی که می‌توان ارائه نمود این است که در مقطع زمانی ۱۳۵۸ تا ۱۳۷۴، رسانه‌های جمعی مثل تلویزیون، کتابخانه، تلفن، روزنامه‌ها و نشریات، اینترنت در روستاهای کشور به ویژه استان ایلام ترویج نگردیده بودند و اطلاعات بیشتر از طریق ارتباط کلامی و رودررو در نواحی روستایی انتقال می‌یافت؛ تنها در روستاها رادیو نقش مهمی در بالا بردن اطلاعات روستائیان داشته است و بیشتر در دسترس خانوارهای روستایی قرار داشته است. از جهتی دیگر، حتی اگر وسایل ارتباط جمعی مثل کتاب، روزنامه و غیره در اختیار روستائیان قرار می‌گرفت آنان سواد و تکنیک لازم برای کسب اطلاعات از طریق وسایل مزبور را نداشتند. تنها تعداد کمی از روستائیان در مصاحبه با نگارندگان اظهار نمودند که اطلاعات مربوط به توزیع کالاهای اساسی شهر و روستا را از طریق رادیو نیز کسب می‌کرده است. به هر حال، بر اساس یافته‌های حاصل از نتایج پژوهش، در مؤلفه اطلاعات، معرف "میزان سطح اطلاعات اخذ شده از طریق کتاب، روزنامه و رسانه‌های جمعی" پایین‌تر از میانگین نظری ۳ ارزیابی شده است و دارای کم‌ترین میزان تأثیر بر سطح اطلاعات روستائیان از توزیع کالاهای اساسی یارانه‌ای در شهر را داشته است.

نتایج این تحقیق، همسویی قابل توجه‌ای را با نتایج تحقیقات تقریباً مشابه‌ای که در زمینه یارانه‌های کالاهای اساسی و تأثیرش بر وضعیت روستائیان انجام گرفته را دارد. به‌عنوان مثال، پژوهشی که بوسيله قاسمی و همکاران (۱۳۹۳) با عنوان تحلیل اثرات مرحله اول طرح هدفمندی یارانه‌ها بر خانوارهای روستایی شهرستان بینالود انجام داده‌اند متذکر می‌گردد که قانون هدفمندی یارانه‌ها و چگونگی اجرای آن یکی از چالش برانگیزترین موضوعات اقتصاد ایران است که طبعاً آثار و پیامدهای زیادی در فضاهای متنوع جغرافیایی دارد. در صورتی که یارانه به گروه‌های هدف (فقرا و اقشار آسیب‌پذیر) برسد، اهداف دولت از پرداخت یارانه که همان تأمین رفاه، امنیت و عدالت اجتماعی است، تقویت می‌شود.

منابع

- ابراهیمی، م و محمدی، ش. (۱۳۸۶). سنجش یارانه کالاهای اساسی و نحوه توزیع آن بین دهکهای درآمدی (مطالعه موردی استان ایلام)، **فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی**، سال پانزدهم، شماره ۴۳، صص ۲۳-۵.
- امینی، م. ۱۳۸۸. وضعیت اقتصادی ایران و سیاست‌های اقتصادی اجرا شده در دوران جنگ، **فصلنامه تخصصی مطالعات دفاع مقدس**، دوره ۸، شماره ۳۰، صص ۲۱-۳۹.
- پیری، ع. ح. (۱۳۸۷). بررسی مهاجرت‌های روستایی و تأثیرات آن بر چشم‌اندازهای شهری در بخش مرکزی شهرستان کامیاران، **پایان‌نامه کارشناسی ارشد**، استاد راهنما، دکتر بهفروز، دانشگاه تهران.
- حسین‌زاده دلیر، ک و ملکی، س (۱۳۸۶). بررسی تغییرات کاربری اراضی شهری در طرح جامع و تفصیلی شهر ایلام طی دهه ۸۲۱۳-۱۳۷۲، **نشریه جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای**، بهار و تابستان، دوره ۴، شماره ۸، صص ۹۳-۶۵.
- دادگر، ی و نظری، ر. (۱۳۹۰). "تحلیل رفاهی سیاست‌های یارانه‌ها در اقتصاد ایران"، **نشریه رفاه اجتماعی**، دوره ۱۱، شماره ۴۲، صص ۳۸۰-۳۳۷.
- دژپسند، ف و رثوفی، ح. (۱۳۸۷). **اقتصاد ایران در دوران جنگ**، تهران: مرکز اسناد دفاع مقدس، ص ۸۵.
- دبیرخانه کارگروه تحولات اقتصادی ریاست جمهوری (۱۳۸۷). **گزارش پشتیبان طرح تحول اقتصادی در نظام یارانه (تعاریف یارانه و مشکلات نظام فعلی پرداخت)**، انتشارات دبیرخانه کارگروه تحولات اقتصادی.
- راهنمایی، م. (۱۳۷۳). "دولت و شهرنشینی؛ نقدی بر نظریه عناصر شهری قدیم و سرمایه‌داری بهره‌وری هانس بوبک"، **فصلنامه تحقیقات جغرافیایی**، شماره ۳۲، صص ۲۶-۱۷.
- رحیمی مقدم، ج و ناظری، ا. (۱۳۹۲). "امکان‌سنجی توسعه طبیعت‌گردی در استان ایلام"، **فصلنامه فرهنگ ایلام**، دوره ۱۴، شماره ۴۰ و ۴۱، زمستان ۱۳۹۲، صص ۱۹۰-۲۰۴.
- رضوانی، م. (۱۳۸۳). **مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران**، تهران: قومس.
- رکن‌الدین افتخاری، ع؛ پورطاهری، م و میرجلالی، ا. (۱۳۹۲). "نقش نهاد خیریه‌های کمیته امداد در بهبود کیفیت فیزیکی مسکن مددجویان تحت پوشش روستایی (مورد: بخش کندوان شهرستان میانه)"، **نشریه جغرافیا و توسعه**، ۱۱ (۳۳)، صص ۲۶-۱.
- سازمان بازرگانی استان ایلام. (۱۳۹۵). **دفتر امور اجرایی ستاد بسیج اقتصادی**، مراجعه مستقیم.
- ضیائی، م. (۱۳۸۱). نظام توزیع یارانه‌ها و توسعه شهرنشینی در ایران مقطع زمانی ۱۳۵۰-۱۳۷۰، **فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی**، ۴۲ (۴۲)، صص ۷۴-۶۵.

- فراهانی، ح، اصدقی سراسکاترود ز و طولابی نژاد م. (۱۳۹۲)؛ "تحلیل اثرات هدفمندسازی یارانه‌ها در توانمندسازی اقتصادی خانوارهای روستایی مورد: دهستان جایدر در شهرستان پلدختر"، **فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی**، سال دوم، شماره ۳، صص ۳۸-۲۳.
- قادری، سید فرید، جعفر رزمی، و عسگر صدیقی (۱۳۸۴)، بررسی تأثیر پرداخت یارانه مستقیم انرژی بر شاخص‌های کلان اقتصادی با نگرش سیستمی"، **نشریه دانشکده فنی**، جلد ۳۹، شماره ۴، آبان، صص ۵۳۷-۵۲۷.
- قاسمی، م؛ عبدالمهی، س و خاکشور امان‌آباد، ح. (۱۳۹۳)؛ تحلیل اثرات مرحله اول طرح هدفمندی یارانه‌ها بر خانوارهای روستایی (مطالعه موردی: شهرستان بینالود)، **مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی**، سال ۳، شماره ۶، ۱۳۰-۱۱۷.
- مهندسین مشاور بعد و تکنیک (۱۳۸۴)؛ **گزارش توجیهی در مورد افق طرح جامع ایلام**: سازمان مسکن و شهرسازی استان ایلام، ایلام.
- مرکز آمار ایران (۱۳۸۵)؛ **نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن کل کشور از ۱۳۸۵-۱۳۳۵**، تهران.
- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۰)؛ **سالنامه آماری کشور سال ۱۳۹۰**، تهران.
- معاونت برنامه‌ریزی و امور اقتصادی. (۱۳۸۳)؛ «روشهای پرداخت یارانه و معیارهای انتخاب آن؛ بررسی تجربه کشورهای منتخب و ایران»، وزارت بازرگانی، دفتر مطالعات اقتصادی.
- مهدوی حاجیلویی، م؛ زارعی، ی؛ رحمانیان کوشکی، ی و رخشانی، ا. (۱۳۹۲)؛ "تحلیل نابرابری فضاهای جغرافیایی توسعه بین مناطق روستایی مرکزی ایران"، **فصلنامه توسعه اجتماعی ایران**، **مطالعات توسعه اجتماعی ایران**، سال پنجم/شماره ۴: ۸۶-۷۱.